

Lo Ball del Cavallot i la crema del carro, dos tradicions nadalenques d'Organyà

'Lo ball del Cavallot'

Lo ball del Cavallot, o del Cavallot i la Balladora, va desaparèixer de la vila d'Organyà (Alt Urgell) entre final del segle XIX i les primeries del XX, i va ser parcialment recuperat a principi del segle XXI. Diem que la recuperació ha estat parcial perquè la versió actual es limita a la primera part del que hauria estat la representació original ("les primeres ballades") i només reproduïx breument els balls que feien els dos protagonistes principals resseguint totes les cases de la vila i que era, sens dubte, la part més festiva i participativa. Aquesta minva també és deguda naturalment als molts aspectes que ja no ens han arribat a causa de l'esvoranc generacional intermedi i de les limitacions de les fonts documentals existents.¹⁻⁵

Joan Amades i Francesc Pujol fan referència a un ball humorístic amb la mateixa denominació que es ballava per Carnaval⁴ a mig camí entre Organyà i Coll de Nargó: "Un grup de ballaires sortien a la mateixa hora dels pobles respectius i en trobar-se a mig camí armaven un gran ball de caient grotesc i estrofolari en el qual prenien part homes dels dos pobles. Feta la ballada, que era presenciada per la munió de gent anada allí expressament de les dues poblacions, cada grup se'n tornava al respectiu poble. No hem pogut esbrinar en què consistia la ballada." Podria ser una versió carnavalesca del mateix ball que es feia a Organyà per Nadal? En tot cas, l'única música que hem trobat, i que es fa sonar en les representacions actuals, ha estat la que va recollir Amades⁵ d'aquest altre *ball del Cavallot*.

Les "primeres ballades"

Per Nadal, a la sortida dels oficis de l'església,⁶ apareixia lo Cavallot. Aquest personatge lluïa un cridaner vestit de vellut vermell amb faldilles llargues i duïa uns cascavells a les cames. La cara no se li podia veure per un abundós serrell format per un reguitzell de penjolls i cabells que sortien de sota un barret que Joan Besora¹

Josep Guàrdia
i Rocamora,
metge i membre de
l'equip de redacció
de la revista
Lo Banyut

defineix com a "molt exòtic". En conjunt, serrell i barret creiem que volien representar la testa d'un cavall. La cua que li penjava de darrere del vestit completava el seu aspecte eqüestre i, a la vegada, l'imbuïa d'un toc demoníac. També portava penjada una gran clau i brandava una xurriaca a la mà.³

La representació s'iniciava quan lo Cavallot executava un ball en honor de les totes les autoritats eclesiàstiques allí presents. No ens ha arribat gaire informació de la coreografia, però, diu Besora, que lo Cavallot es posava davant dels capellans i "més que ballar (...) feia molts gestos estranys" si bé era "precisament a les primeres ballades del Cavallot quan més homenatge es feia en honor dels capellans". Durant la representació es feia una capta a favor de la Mare de Déu de Gràcia.

La persecució

Acabades les "primeres ballades" la Balladora entrava en acció. Es tractava d'un home vestit de dona que, sense oferir-nos detalls més precisos, les fonts consultades diuen que, com lo Cavallot, també anava disfressat d'una forma extravagant i grotesca i que duïa la cara tapada.^{1,2} La balladora simulava amagar-se entre el públic però alhora se la veia apressada de ser descoberta per lo Cavallot, que la perseguia.¹ Quan lo Cavallot l'atrapava feia petar la xurriaca fent veure que la pegava i ella llavors dansava fins que es tornava a escapar, i així fins que havien recorregut tot el poble i les seves rodalies² en companyia de la gentada que gaudia, riallera i enjogassada, de la representació.

Lo Cavallot era tributari d'un respecte i prestigi notables. Tant era així que no sortir a rebre'l era considerat un menyspreu del tot imperdonable, més que per al ciutadà disfressat de Cavallot per a la tradició que representava¹

Sabem que el darrer Cavallot era justament de cal Cavallot, al carrer del Peu. Josep (*Pepi*) Aràjol, sastre i músic de la nostra vila, em confirmà anys enrere que un oncle seu, fill d'aquesta casa, havia sigut l'últim Cavallot.

El simbolisme

Hom deia que lo Cavallot representava el senyor feudal que sotmetia el poble, personalitzat en la Balladora, a la seua voluntat i caprici.^{1,2} Ens trobem, doncs, davant d'una parodia dels mals usos medievals els quals sabem que a Organyà foren abolits el 1232⁷ mitjançant el pareatge signat entre el prior de la col·legiata de Santa Maria d'Organyà i el comte de Foix. No entrarem, però, a especular si aquesta paròdia va sorgir en aquella època o bé si és molt més recent o fins i tot si caldria recular fins als rituals pagans del solstici d'hivern. Ho deixarem per als qui hi entenen més que nosaltres.⁸ El que sí que podem dir és que a partir de la desaparició de la col·legiata, el 1851,⁹ aquesta tradició va anar en decadència.¹

La versió actual

L'escenificació, recuperada pels volts del 2000 per l'Associació Cultural Trespunts Avall, s'inicia a la sortida de la missa del gall, quan fan la seva aparició els sis canonges de la col·legiata de Santa Maria. Se'ls veu arribar en fila índia acompanyats de música de cant gregorià que se sent per megafonia i se situen en semicercle uns 3 metres davant de la

porta de l'església. Porten un hàbit blanc (propi dels agustinians) amb una creu penjada al coll i subjecten una torxa a la mà dreta.

Una vegada situats els canonges fa la seua aparició lo Cavallot acompanyat pels músics, que toquen una música alegre que apaga el cant gregorià. Lo Cavallot arriba trotant i investint la gent aplegada, i la fa apartar d'una manera enjogassada mitjançant xurriacades ara al terra i adés a l'aire. Transcorreguts uns pocs minuts els músics comencen a tocar les "primeres ballades" del ball del Cavallot. En aquest moment lo Cavallot deixa d'espernegar i agafa un posat més reposat i solemne, al ritme pausat de la música. Comença a ballar fent contorsions i salts que acaben amb una reverència de més de 90 graus davant de cadascun dels canonges.

Quan ha fet la reverència al darrer, que representa el prior, la música para i aquest li lliura la clau de la vila. Es tracta d'una clau d'uns 50 cm si bé per motius pràctics és de fusta pintada en color or. Alguns anys el prior ha fet un breu discurs, en altres ha recitat uns rodolins o li ha donat la clau després d'unes breus paraules semblants a aquestes: *Sinyor Cavallot, en virtut del Pareatge que hem signat preneu la clau de la vila d'Organyà.*

Lo Cavallot pren la clau amb les dues mans i l'aixeca exhibint-la orgullós tot cridant "La Vila és meua!", moment en què la música –la mateixa però amb un ritme més ràpid– torna a sonar.

En aquest moment lo Cavallot cerca la Balladora, que es troba mig amagada entre el públic, la va perseguint fins que l'atrapa i, donant un parell de cops de xurriaca davant seu, l'obliga a anar davant dels canonges. Allí Balladora i Cavallot fan un ball que acaba amb la fugida de la Balladora. Lo Cavallot torna a perseguir-la i la torna a fer ballar, i així fins a unes tres vegades. Finalment, la parella se'n va cap a la plaça de les Homilies, on continuen la persecució-atrapament-ball-fugida una estona més davant el carro que aleshores comença a cremar, alhora que s'enduen amb ells el públic. Aleshores els canonges es retiren.

La crema del carro

Com en altres llocs del Pirineu, era habitual que durant la nit de Nadal s'encenguessin focs, com una pràctica hereva de ritus propiciatoris de la fertilitat i de l'expulsió del mal vinculats al solstici d'hivern.

La crisi dels carros

A Organyà, aquests focs també eren habituals, si bé, durant la dècada dels 70, els ganxos van fer evolucionar la tradició: en comptes de cremar fusta i trastes vells, van decidir cremar carros, en una època en què la joventut abandonava les tasques del camp i els pagesos que quedaven s'anaven mecanitzant.

Així, cada any es van anar cremant diferents carros de la vila, però cada vegada els era més difícil aconseguir-ne un, ja que cap dels pocs propietaris que encara guardaven un carro no volia cedir-ne un de seu per a la festa. Per aconseguir un carro el jovent havia arribat a anar a furtar-los a masies i pobles veïns amb el consegüent enuig i disgust dels propietaris. Finalment es varen convèncer que calia cercar una solució alternativa. Per aquest motiu els joves d'Organyà van decidir que el carro que cremarien la nit de Nadal el construirien ells mateixos cada any. I així és com encara es fa en l'actualitat.

La festa actual

La tarda del 24 de desembre els joves d'Organyà recorren tot el poble, amb el carro que han construït els darrers dies, per recollir la llenya que els veïns els han cedit. Durant el recorregut fan tota la gresca que poden acompanyats dels músics. Després se'n van a fer un gran sopar i, quan finalitza *Lo ball del Cavallot*, cap a la una de la matinada, calen foc al carro i la fusta. Mentre crema la foguera s'ofereix una xocolatada amb coca i moscatell als assistents, que continuen la festa fins que es cansen de cantar i els entra la son.

La crema del carro

Lo cavallot i la balladora

NOTES

- 1- Besora i Llinàs, Joan. «Nota folklòrica sobre el "Caballot", la "Balladora" y el "Banyut" en Orgañá». Número XVIII de la revista *Ilerda* i en un opuscle editat per la Diputació de Lleida l'any 1954. Amb il·lustracions de Joan Caminal i Faus.
- 2- Espar i Tressens, Josep i Francesc *Coses d'Organyà d'Ahir i Avui*. Diputació de Lleida, 1988.
- 3- Som coneixedors d'una casa on els ha arribat un testimoni oral fins als nostres dies. Es tracta de cal Pallo, a través de la Rosario Puig-Pinós i Rossell. La seva neboda Anna M. ens relata la següent anècdota que li havia sentit explicar sovint: "Quan la tia Rosario deuria tenir 4 o 5 anys al començar a pujar les escales de cal Norat ja va trobar que l'alçada dels irregulars graons semblava excessiva per a les seves cametes. Amb tot i això es veié capaç de seguir amunt i, quan ja arribava al pis de dalt, un graó esberlat li va fer perdre el peu. Però va tenir la sort que en aquell instant les seves mans trobessin una 'corda' on va poder-se arrapar abans d'anar a petar escales avall. Des d'aleshores i durant tota la seva vida l'acompanyà el record de l'esglai que sofrí quan, aferrada a la cua del Cavallot, aquest es girà i li mostrà la seva monstruosa fesomia." També recordava alguns detalls del vestit del Cavallot que coincideixen amb la descripció que en fa Joan Besora al seu opuscle.¹
- 4- Pujol, Francesc; Amades, Joan *Diccionari de la Dansa, dels Entremesos i dels Instruments de Música i Sonadors. Cançoner Popular de Catalunya*. Volum I. Dansa. Pàg. 142.
- 5- Amades, Joan *Costumari català*.
- 6- Joan Besora parla que es representava "a la sortida de les funcions de l'església" [sic] i també fa referència a una funció concreta, la "de vespres" de 1885, on mossèn Alfonso, que havia estat destinat feia poc com a vicari d'Organyà, s'indignà al creure que es tractava d'un acte ofensiu. En canvi els germans Espar i Tressens diuen que es representava a la sortida de la missa major.
- 7- Miret i Sans, Joaquim *Investigación històrica sobre el Vizcondado de Castellbò*. Barcelona, 1900. El més popular dels mals usos –o almenys del qual es té un coneixement més generalitzat– és del dret denominat *de cuixa*. Als pareatges d'Organyà, citats en aquest clàssic estudi del descobridor de les Homilies, hi trobem la següent frase: "vos donam privilegi que totes les dones maridades e viudes e fadrines sien franques e quisties de tota nostra senyoria" (quisties = lliures).
- 8- "Carallot, Cavallot. Qui coneix lo Cavallot?" *Lo Banyut*, núm. 0. Desembre de 1997. En aquest article s'esbossen algunes possibles interpretacions sobre l'origen del *Ball del Cavallot*. Tanmateix l'autor remarca el fet que no és un expert i encoratja els estudiosos a investigar aquesta tradició a partir de la informació recollida. Sense gaires resultats fins ara...
- 9- L'any 1851 la col·legiata va ser suprimida en virtut del concordat subscrit entre la Santa Seu i el Regne d'Espanya, i des d'aleshores en endavant l'activitat clerical a la vila es va circumscriure dins de l'àmbit estrictament parroquial.